

В. Я. Голюк,
к. е. н., доцент кафедри банківської справи,
Національна академія статистики, обліку і аудиту

ЗНАЧЕННЯ МОНЕТАРНОГО ЧИННИКА У РОЗВИТКУ ІНФЛЯЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ У 2002—2010 РОКАХ

Стаття присвячена дослідженню значення монетарного чинника у розвитку інфляційних процесів в Україні. Аналізуються показники та фактори інфляції в Україні у 2002—2010 роках. Особливу увагу приділено пошуку шляхів фінансування державних бюджетних видатків Національним банком України.

The goal of the paper is to research significance of monetary factor in inflation processes in Ukraine. Inflation indices and factors in Ukraine in 2002—2010 are analyzed. Special attention was paid to finding ways of financing state budget expenses by the National Bank of Ukraine.

Ключові слова: інфляція, державний бюджет, центральний банк.
Key words: inflation, state budget, central bank.

Проблема інфляції завжди була і залишається актуальним питанням як економічної теорії, так і практики економічної політики кожної держави. Починаючи зі становлення української держави у 1991 р., і по сьогоднішній день ця проблематика є актуальною і для вітчизняних науковців. У той час як переважно негативні наслідки інфляційних процесів не викликають сумнівів у науковців, причини інфляції є предметом дискусій як у теоретичному, так і практичному аспектах.

Досліджуючи причини інфляції, слід спочатку дослідити сутність цього явища та його основні ознаки. Інфляція та причини її виникнення тривалий час були і залишаються предметом уваги низки вітчизняних та зарубіжних науковців: Дж. Кейнс, І. Фішер, М. Фрідман, В. Литвицький, О. Петрик та багатьох інших. М. Савлук визначає інфляцію як тривале та швидке знецінення грошей внаслідок надмірного зростання їх у обороті [1, с. 207]. Дж. М. Кейнс стверджував, що випуск грошей дозволяє урядам накладати псевдоподатки "у спосіб, який не зможе виявити жодна людина з мільйону" [28, с. 69]. Для вимірювання інфляції найчастіше застосовується три показники [1, с. 212]: індекс цін споживчих товарів (індекс споживчих цін), індекс цін на засоби виробництва (індекс цін виробників), індекс цін ВВП, або дефлятор ВВП.

За формами прояву інфляції можна виділити: цінову інфляцію, що проявляється у формі зростання цін; інфляцію заощаджень, коли знецінення грошей проявляється у зростанні вимушених заощаджень при зафіксованих державою цінах і доходах; девальвацію, за якої знецінення грошей проявляється у падінні їх курсу до іноземних валют. За темпами знецінення грошей звичайно виділяють три види інфляції, повзучу — до 5% на рік; помірну, відкриту — в межах 5—20% на рік; галопуючу інфляцію — 20—50%, а інколи 100% на рік; гіперінфляцію — більш як 100% на рік [1, с. 214—215]. М. Савлук [1, с. 215] стверджує, що за чинниками, що спричиняють інфляційний процес, можна виділити багато видів інфляції, акцентуючи тут увагу передусім на двох видах інфляції: інфляції витрат та інфляції попиту.

Як стверджує М. Фрідмен, "істотні зміни у цінах завжди відбувалися разом з істотними змінами у кількості грошей у

порівнянні зі змінами у обсязі виготовленої продукції... Не було у США чи ще десь випадку, коли ціни істотно виростили б без суттєвого збільшення грошової маси у порівнянні з обсягом виробництва товарів і послуг без істотного зростання цін" [27, с. 67]. На захист цієї тези М. Фрідмен, українець за походженням, наводить низку прикладів, один з яких стосується історії Російської імперії. Зокрема, після революції 1917 р. на захоплених більшовиками територіях мала місце гіперінфляція, коли введені в обіг нові гроші друкувалися у надмірних обсягах. Протягом цього часу, як стверджує М. Фрідмен, "у обігу перебувала деяка частина грошей, емітованих ще дореволюційним царським урядом. Царський уряд був позбавлений влади. Ніхто не очікував, що воно собі її поверне. І все-одно вартість царських грошей залишалася відносно постійною, якщо вона виражалася у кількості товарів, які можна було на неї купити, і ця вартість швидко зростала відносно вартості більшовицьких грошей... Тому що не було кому їх більше друкувати. Кількість царських грошей залишалася постійною, і тому зберігала свою вартість" [27, с. 67—68].

Дослідимо, наскільки теза про монетарні причини інфляції справджується для сучасної української держави. Розглянемо причини інфляції в Україні протягом 1996—2010 рр. У табл. 1 наведено причини інфляції в Україні згідно з даними річних звітів НБУ.

Аналіз табл. 1 дозволяє зробити висновки про те, що суттєву роль у розвитку інфляційних процесів в Україні протягом 2002—2009 рр. відігравали урядова політика щодо бюджетних витрат, зростання цін на послуги, що регулюються адміністративним шляхом, зокрема на житлово-комунальні послуги, ціни на продуктивні товари, особливо зерно, ціни на газ, ціни на виробництво та розподіл електроенергії, газу, води, світова кон'юнктура на ринках нафти та нафтопродуктів, металу та машинобудування. Певну роль відігравали інфляційні очікування у періоди політичної невизначеності. Монетарний чинник мав місце у 2004—2005 та 2007—2009 рр. На цей фактор звертають увагу і вітчизняні науковці [26].

Аналізуючи дані табл. 1, слід звернути увагу на розмаїття факторів, які згідно даних звітності Національного бан-

Таблиця 1. Причини інфляції в Україні протягом 1996—2010 рр.

Рік	Рівень інфляції, % до грудня попереднього року		Причини інфляції (Річний звіт НБУ)
	ІСЦ	ІЦВ	
2002	99,4	105,7	Послуги, тарифи на транспорт. Ціни на видобуток, виробництво коксу, виробництво і розподіл електроенергії, газу, води. Світові ціни на нафту.
2003	108,2	111,1	Зерно. Продовольство. Послуги. Житлово-комунальне господарство. Видобуток неенергетичних матеріалів. Світова кон'юнктура на ринку машинобудування. Виробництво коксу і нафтопродуктів. Метал. Переробка сільськогосподарської сировини.
2004	112,3	124,1	Продукти. Паливо. Соціальні витрати після приватизації. Світова кон'юнктура на метал. Ціни на кокс, нафтопродукти. Світові ціни на нафту.
2005	110,3	109,5	Продтовари. Послуги для населення. Зростання доходів населення, м'яка фіскальна політика. Світові ціни на паливо. Житлово-комунальне господарство. ціни на житло і оренду. зростання цін у добувній промисловості.
2006	111,6	114,1	Підвищення цін на газ для промисловості і населення. Зросла вартість енергоносіїв. зросли ціни на комунальні послуги, послуги пасажирського транспорту. Очікування виборів. Харчі. Зростання цін на паливно-мастильні матеріали. Обробна промисловість. Світові ринки металу. Попит на сировину з боку металургії. Виробництво і розподіл електроенергії, газу і води. Зростання цін на газ для підприємств.
2007	116,6	123,3	Зростання цін на продукти внаслідок несприятливих погодних умов. Збільшення доходів населення. Монетарний чинник. Зростання ІЦВ на харчові продукти як фактор зростання ІСЦ. Житлово-комунальне господарство. Інфляційні очікування внаслідок політичної невизначеності. Харчові. Ціни на квартири. Світові ціни на нафту і нафтопродукти як фактор зростання внутрішніх цін на паливно-мастильні матеріали. Зростання світових цін на метал, зерно. Зростання цін на виробництво і розподіл електроенергії, газу і води. Кокс.
2008	122,3	123,0	Зростання цін у січні-травні на продтовари внаслідок неврожаю 2007 року і підвищення мінімальної зарплати, пенсії, прожиткового мінімуму, зарплат держслужбовців, виплата компенсацій, заощаджень. підвищення цін на послуги житлово-комунального господарства. Ціни на газ та транспорт. Ціни на виробництво і розподіл електроенергії, газу, води. Металургія. Машинобудування.
2009	112,3	114,3	Металургія, кокс, нафтопереробка, харчова промисловість.
2010	109,1	118,7	Ціни на продукти харчування, підакцизні товари, житло, воду, газ, електроенергію, тощо. Зерно. Світові ціни на нафту. М'ясо. Метал. Видобувна промисловість

Джерело: розроблено автором на матеріалах річних звітів НБУ [16—24].

ку України чинили вплив на розвиток інфляційних процесів у нашій державі. Незважаючи на велику кількість чинників різноманітного походження, які вказуються офіційними джерелами як такі, що визначали темпи інфляційних процесів, темпи інфляції протягом досліджуваного періоду варіюються незначною мірою (рис. 1). Особливої уваги заслуговують 2007 та 2008 рр. — роки кредитної експансії, 2009 р. — рік фінансової кризи та 2010 р. — рік посткризової стабілізації. Незважаючи на суттєві макроекономічні зміни, що мали місце протягом цих років, темпи інфляції залишаються майже незмінними. Це дозволяє зробити припущення про те, що вплив жодного з вказаних факторів не є визначальним. Цікавим феноменом є те, що сукупний вплив чин-

вират, в тому числі і за рахунок додаткової емісії.

Однак, вказані норми не є такими, що повністю запобігають перерахуванню коштів до бюджету Національним банком України. Одним із шляхів передачі коштів є перерахування до державного бюджету частини доходів НБУ у випадку перевищення їх суми над сумою видатків за кошторисом НБУ (табл. 2).

Аналіз табл. 2 свідчить, що сума перевищення кошторисних доходів над кошторисними витратами Національного банку України, яка перераховувалася до державного бюджету, у 2002—2010 рр. становила досить суттєву частку доходів вітчизняного держбюджету. Особливо яскраво цей вплив проявився у 2010 р., коли згадана частка становила 6,4618 %. Це свідчить про значну роль Національного банку України у фінансуванні урядових витрат. Слід зазначити, що у 2007—2009 рр. у закони про державний бюджет на відповідні роки закладалися фактичні суми перевищення кошторисних доходів над кошторисними витратами НБУ за попередній рік [3; 4; 15]. Однак зміни до закону про Національний банк України, що мали місце у 2009 р. [2], створили нормативно-правові підстави для попередньої фіксації суми прибутку, яку повинен отримати і перерахувати до бюджету НБУ протягом відповідного року. Так, у законах про держбюджет на 2010 і 2011 рр. [5; 6] заздалегідь визначається сума прибутку,

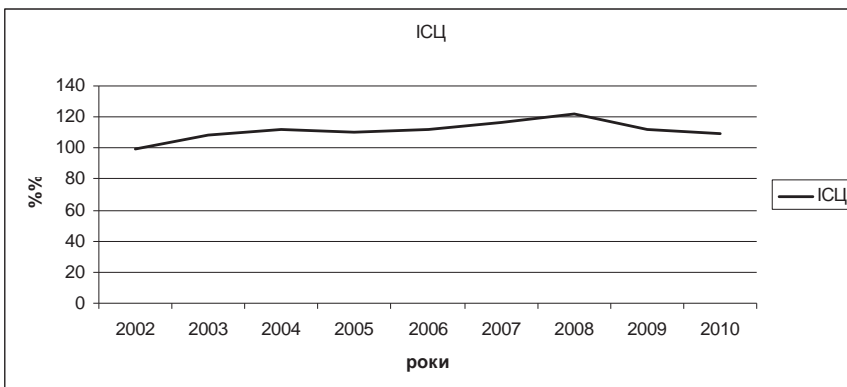

Рис. 1. ІСЦ в Україні в 2002—2010 рр. (%) [16—24].

Таблиця 2. Частка доходів НБУ, що були перераховані до Державного бюджету України у доходах Державного бюджету України

Рік	Сума перевищення кошторисних доходів над кошторисними витратами НБУ, що підлягає перерахуванню до Державного бюджету України (тис. грн.)			Доходи Державного бюджету України фактичні (тис. грн.)	Частка доходів НБУ, що були перераховані до Державного бюджету України у доходах Державного бюджету України (%)
	Залишок суми перевищення за минулий рік	Авансове перерахування за поточний рік	Загальна сума, перерахована до бюджету		
2002	192.000 [16, с. 111]	43.000 [16, с. 111]	235.000	44.893.900 [13]	0,5235
2003	88.000 [17, с. 128]	502.000 [17, с. 128]	590.000	55.076.900 [8]	1,0712
2004	20.000 [18, с. 143]	1.280.000 [18, с. 143]	1.300.000	70.337.700 [9]	1,8482
2005	377.000 [19, с. 156]	578.000 [19, с. 156]	955.000	105.330.000 [10]	0,9067
2006	1.065.000 [20, с. 164]	223.000 [20, с. 164]	1.288.000	133.521.700 [11]	0,9646
2007	1.889.000 [21, с. 163]	0 [21, с. 163]	1.889.000	165.939.200 [14]	1,1384
2008	4.834.000 [22, с. 161]	3.500.000 [22, с. 161]	8.334.000	231.722.900 [12]	3,5965
2009	4.455.000 [23, с. 161]	608.000 [23, с. 161]	5.063.000	209.700.300 [25]	2,4144
2010	1.000.000 [24, с. 194]	14.547.000 [24, с. 194]	15.547.000	240.600.000 [15]	6,4618

Джерело: розроблено автором.

яку повинен отримати і перерахувати до державного бюджету НБУ протягом відповідно 2010 і 2011 р. У даному контексті слід згадати про неприбуткову основу діяльності НБУ, зафіксовану у Законі "Про Національний банк України" [7].

Значні обсяги перерахувань коштів Національним банком України до державного бюджету дають підстави звернути увагу на основні джерела доходів та напрями видатків НБУ протягом 2002—2010 рр. Так, згідно річних звітів НБУ основними джерелами його доходів є процентні доходи [20, с. 119], а останнім часом також доходи від операцій з борговими цінними паперами [24, с. 123]. Основними напрямками видатків НБУ [20, с. 120, 24, с. 123] є адміністративно-господарські витрати (тут значна частка припадає на формування резервів під кредитні ризики), витрати на утримання персоналу та процентні витрати.

З огляду на вищезазначене, Національний банк України має нормативно-правові підстави та можливість отримувати прибутки та спрямовувати їх до державного бюджету. Це дає підстави стверджувати про суттєвий вплив монетарного чинника на рівень показників, що характеризують темпи розвитку інфляції у нашій державі. Має місце необхідність подальшого пошуку шляхів нівелювання монетарної складової у розвитку інфляційних процесів в Україні.

Література:

1. Гроші та кредит: Підручник. — 3-тє вид., перероб. і доп. / М.І. Савлук, А. М. Мороз, М. Ф. Пуховкіна та ін. За заг. ред. М.І. Савлука. — К.: КНЕУ, 2002. — 598 с.
2. Закон України "Про внесення змін до Закону України "Про Державний бюджет України на 2009 рік" та деяких інших законів України" від 21.08.2009 № 1608-VI.
3. Закон України "Про Державний бюджет України на 2007 рік" від 19.12.2006 № 489-V.
4. Закон України "Про Державний бюджет України на 2008 рік" від 28.12.2007 № 107-VI.
5. Закон України "Про Державний бюджет України на 2010 рік" від 27.04.2010 № 2154-VI.
6. Закон України "Про Державний бюджет України на 2011 рік" від 23.12.2010 № 2857-VI.
7. Закон України "Про Національний банк України" від 20.05.1999 № 679-XIV.
8. Постанова Верховної Ради України Про звіт про виконання Закону України "Про Державний бюджет України на 2003 рік" від 2 червня 2004 року № 1736-IV.
9. Постанова Верховної Ради України Про звіт про виконання Закону України "Про Державний бюджет України на 2004 рік" від 21 червня 2005 року № 2677-IV.
10. Постанова Верховної Ради України Про звіт про виконання Закону України "Про Державний бюджет України на 2005 рік" від 27.07.2006 № 41-V.
11. Постанова Верховної Ради України Про звіт про виконання Закону України "Про Державний бюджет України на 2006 рік" від 25.05.2007 № 1086-V.
12. Постанова Кабінету Міністрів України Про схвалення і подання до Верховної Ради України звіту про виконання Державного бюджету України за 2008 рік від 22 квітня 2009 р. № 397.

13. Постанова Кабінету Міністрів України Про схвалення і подання Верховній Раді України звіту про виконання Закону України "Про Державний бюджет України на 2002 рік" від 23 квітня 2003 р. № 576.

14. Постанова Кабінету Міністрів України Про схвалення і подання Верховній Раді України звіту про виконання Закону України "Про Державний бюджет України на 2007 рік" від 23.04.2008 № 416.

15. Постанова Верховної Ради України Про звіт про виконання Закону України "Про Державний бюджет України на 2010 рік" від 15.03.2011 № 3128.

16. Річний звіт Національного банку України за 2002 рік // http://bank.gov.ua/Publication/an_rep.htm

17. Річний звіт Національного банку України за 2003 рік // http://bank.gov.ua/Publication/an_rep.htm

18. Річний звіт Національного банку України за 2004 рік // http://bank.gov.ua/Publication/an_rep.htm

19. Річний звіт Національного банку України за 2005 рік // http://bank.gov.ua/Publication/an_rep.htm

20. Річний звіт Національного банку України за 2006 рік // http://bank.gov.ua/Publication/an_rep.htm

21. Річний звіт Національного банку України за 2007 рік // http://bank.gov.ua/Publication/an_rep.htm

22. Річний звіт Національного банку України за 2008 рік // http://bank.gov.ua/Publication/an_rep.htm

23. Річний звіт Національного банку України за 2009 рік // http://bank.gov.ua/Publication/an_rep.htm

24. Річний звіт Національного банку України за 2010 рік // http://bank.gov.ua/Publication/an_rep.htm

25. Розпорядження Кабінету Міністрів України Про подання до Верховної Ради України звіту про виконання Державного бюджету України за 2009 рік від 28 квітня 2010 р. № 1000-р.

26. Литвицький В. Дивергенція трендів // Вісник НБУ. — 2009. — № 1. — С. 10—18.

27. Фридман М. Количественная теория денег. // http://forex-baza.info/load/knigi/foreks/milton_fridmen_kolichestvennaja_teorija_deneg/4-1-0-150

28. Jeffrey Rogers Hummel, Warren C. Gibson. Money, Banking and Finance / San Jose State University: January, 2009. — 291 p. *Стаття надійшла до редакції 01.02.2012 р.*